



BS2023000483 / 9-1-2023



Ministerie van Defensie

**Ministerie van Defensie**

Plein 4  
MPC 58 B  
Postbus 20701  
2500 ES Den Haag  
Nederland  
[www.defensie.nl](http://www.defensie.nl)

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

Aan de voorzitter en leden van de COVM  
van de vliegbasis Leeuwarden  
t.a.v. de secretaris mw. S. Dagdelen

**Datum**

**23 FEB 2023**

**Onze referentie**

BS2023000483

**Uw referentie**


Onderwerp: Reactie Defensie op de conclusies en aanbevelingen van de Evaluatie  
Vliegbasis Leeuwarden van Adecs airinfra consultants

Geachte Commissie,

Vorig jaar heeft Adecs airinfra consultants het luchthavenbesluit Leeuwarden geëvalueerd. U hebt het evaluatierapport daarvan ontvangen voor de vergadering van 21 november 2022. Ik ben Adecs en alle respondenten erkentelijk voor het verrichte werk. Gezamenlijk nadenken over het functioneren van de vliegbasis in de relatie tot de omgeving en over mogelijke verbeteringen is van belang voor de onderlinge verstandhouding en voor het draagvlak voor het werk van Defensie.

Met deze brief stuur ik u mijn reactie op de conclusies en aanbevelingen van het rapport. Over deelonderwerpen waarop Adecs geen nader advies geeft heb ik geen opmerkingen. Een aantal andere adviezen is van dien aard, dat verder beraad of onderzoek nodig is. Daartoe ben ik graag bereid, zoveel mogelijk in overleg met de omgeving, dus ook met de COVM. Mijn voorgenomen bezoek aan Leeuwarden begin april is een mooie gelegenheid daarover verder van gedachten te wisselen.

*DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE*

  
mr. drs. C.A. van der Maat

**Reactie Defensie op de conclusies en aanbevelingen uit de Evaluatie Vliegbasis Leeuwarden van Adecs airinfra consultants** (met verwijzing naar de desbetreffende bladzijde in het evaluatierapport)

Bladzijde 9

De een-op-een omzetting is juridisch en qua berekeningsmethode (voor zover is na te gaan) correct uitgevoerd. De bescherming voor de omgeving is door de een-op-een omzetting gelijk aan die van de Aanwijzing. De een-op-een omzetting is daarom als **goed** beoordeeld. Hoewel de omzetting correct is uitgevoerd, zijn er wel twee aandachtspunten:

1. De introductie van de F-35 geeft, door het verschil in geluidskarakteristieken, twijfel of de bescherming voor de omgeving nog afdoende is, o.a. qua piekgeluid en isolatie. Deze onderwerpen worden later in deze evaluatie behandeld.
2. Door maatschappelijke veranderingen is het tegenwoordig gebruikelijk om bij significante veranderingen de milieueffecten middels een m.e.r.-procedure met omgevingsparticipatie in beeld te brengen, ook al is een m.e.r.-procedure niet verplicht.

*Reactie Defensie*

Defensie onderschrijft de redenering dat het inmiddels goed gebruik is bij belangrijke veranderingen een m.e.r.-procedure te doorlopen, ook als dat niet strikt verplicht is.

Bladzijde 12

- > Het bleek in verband met de confidentiële gegevens niet mogelijk een volledige onafhankelijke controle van de geluidsberekeningen uit te voeren. Om die reden is met de uitvoerders van de berekeningen het berekeningsproces zover mogelijk doorgesproken. De indruk bestaat dat de berekeningen op correcte wijze worden uitgevoerd en de gegevens op correcte wijze worden verwerkt, echter volledige controle was niet mogelijk. Om die reden zijn de geluidsberekeningen als **neutraal** beoordeeld.
- > Als de wens bestaat een volledige controle uit te voeren adviseren wij een ABDO-gecertificeerde onafhankelijke partij de berekeningen en gegevens te laten controleren.

*Reactie Defensie*

Jaarlijks stelt het Nationaal Lucht- en Ruimtevaartcentrum (NLR) in opdracht van Defensie rapportages op van de geluidbelasting rondom de vliegbases, op basis van de vluchtgegevens van de militaire luchtverkeersleiding. De Militaire Luchtvaartautoriteit (MLA) controleert deze rapportages. Met ingang van 2023 zal deze controle en het oordeel van de MLA expliciet in de rapportages worden vermeld.

De auditcommissie van het geluidmeetnet van de vliegbasis Leeuwarden legt de laatste hand aan een validatie van berekend geluid op grond van gemeten geluid. Zodra die gereed is, kan worden beoordeeld of er dan nog behoefte is aan vervolgonderzoek of aan een nog verdergaande controle door een onafhankelijke partij.

Bladzijde 13

- > Met beide voorgenoemde onderzoeken is aangetoond dat het grondgeluid bij de introductie van de F-35 de wettelijke vereisten niet overschrijdt. De bescherming voor de omgeving is daarmee voldoende. Om die reden wordt het onderwerp grondgebonden geluid als **goed** beoordeeld.
- > Op basis van die inzichten worden geen aanvullende maatregelen of onderzoeken met betrekking tot grondgeluid geadviseerd.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 15

- > Aan de hand van een onderzoek is aangetoond dat de maximale toegestane piekbelasting door grondactiviteiten niet overschreden wordt. Voor het luchtverkeer gelden geen grenswaarden voor piekbelasting. Middels het onderzoek van de Auditcommissie wordt al onderzoek gedaan naar de verschillen in piekbelasting tussen de F-16 en F-35. Duidelijk is in ieder geval dat de piekbelastingen van de F-35 hoger zijn dan die van de F-16. Momenteel is er geen regeling die bescherming geeft voor de hogere piekwaarden. Om die reden is het onderwerp piekgeluid als **slecht** beoordeeld.
- > Vanuit de Auditcommissie is al een onderzoek gestart naar de verschillen in piekgeluiden tussen de F-16 en F-35. Wij adviseren de hinder in de omgeving door de verhoogde piekgeluiden ook te onderzoeken, mogelijk middels een belevingsonderzoek.

*Reactie Defensie*

Sinds het moment dat de F-35 operationeel werd op de vliegbasis Leeuwarden verdiepen de vliegers hun kennis van en ervaring met het toestel. Met behulp hiervan onderzoeken de commandant en zijn mensen hoe de overlast kan worden verminderd. Dit gebeurt in overleg met de omwonenden en in samenwerking met het NLR. Naar verwachting kan de piekbelasting hierdoor de komende jaren nog enigszins worden verminderd.

In reactie op een motie van de gemeenteraad van Leeuwarden vanwege de hogere geluidbelasting van de F-35 en het toegenomen aantal klachten heeft het college van BenW besloten tot een gezondheidsonderzoek, in samenwerking met de GGD Fryslân. Defensie heeft toegezegd aan dit onderzoek mee te werken. Het college van BenW informeerde de gemeenteraad in een brief van 8 november 2022 dat er nog wordt gezocht naar een goede vorm voor zo'n onderzoek. Voor Defensie zou een onderzoek naar de beleving en gevolgen van piekgeluiden daarvan deel kunnen uitmaken.

Bladzijde 17

- > Er wordt door de omgeving in samenwerking met de vliegbasis onderzocht hoe vliegroutes en vliegprocedures geoptimaliseerd kunnen worden om de geluidsbelasting in de omgeving te verminderen. Hiermee wordt aandacht gegeven aan de bescherming voor de omgeving qua geluidsbelasting, echter het onderzoek is nog lopend. Het aspect optimalisatie wordt daarom als **neutraal** beoordeeld.
- > Het advies is het lopende onderzoek en de daaruit volgende aanbevelingen af te wachten en op basis van die informatie te beoordelen of optimalisaties kunnen worden doorgevoerd.

*Reactie Defensie*

Defensie stemt in met het advies.

Bladzijde 18

- > Tot op heden is er geen wettelijke noodzaak of andere reden geweest voor het bepalen van de gecumuleerde geluidsbelasting op en rond Vliegbasis Leeuwarden. De wijze waarop met cumulatie is omgegaan wordt als **neutraal** beoordeeld.
- > De op handen zijnde invoering van de Omgevingswet is aanleiding om rond luchthavens de cumulatie van geluid binnen een groter gebied te beschouwen, waarbij luchtvaart zwaarder wordt meegewogen. Bij verwachting van overschrijding van voorkeurswaarden zal de cumulatie volgens de nieuwe methode bepaald moeten worden. Vooralsnog zijn er voor de bescherming van de omgeving geen maatregelen nodig.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 21

- › De handhaving wordt overeenkomstig de daarvoor geldende voorschriften en wetgeving, uitsluitend voor geluid, op correct wijze uitgevoerd. Zoals zichtbaar is in de rapportages over de afgelopen jaren worden de operaties binnen de vergunde geluidsruimte uitgevoerd. De handhaving wordt daarom als **goed** beoordeeld.
- › Berekeningen met afkap hebben sinds 2004 geen status meer en kunnen eventueel uit de handhavingsrapportages worden gelaten.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 22

- › De huidige situatie biedt niet voldoende bescherming voor de omgeving door het ontbreken van de beperkingengebieden voor externe veiligheid, daarom is de huidige situatie als **slecht** beoordeeld.
- › Geadviseerd wordt de beperkingengebieden voor externe veiligheid zo spoedig mogelijk in het LHB op te nemen.

*Reactie Defensie*

De Wet luchtvaart bevat in de artikelen 10.12 en 10.17 voor militaire luchthavens zogenaamde "kan"-bepalingen voor het opnemen van uniforme grenswaarden en beperkingengebieden voor externe veiligheidsrisico's in het luchthavenbesluit. De wet bevat hier geen verplichtingen.

Ergens in de komende jaren zal het luchthavenbesluit worden gewijzigd wegens de overgang van Ke naar Lden als geluidbeoordelingsmaat. Dan zal in het milieueffectrapport worden onderzocht wat qua externe veiligheid de grenswaarde voor de vliegbasis Leeuwarden zou moeten zijn en welke contour daarbij hoort. Op grond van de uitkomst daarvan kan dan worden besloten of voor externe veiligheid een beperkingengebied in het luchthavenbesluit wordt opgenomen.

Bladzijde 24

- › Tot op heden is er slechts beperkt inzicht in de werkelijke effecten van de vliegbasis op de luchtkwaliteit. Vanuit de omgeving is er wel de wens om meer inzicht hierin te krijgen, naar aanleiding waarvan inmiddels een onderzoek is gestart. In dit onderzoek zijn zowel omgevingspartijen, Defensie als deskundigen betrokken. Aangezien de uitkomsten van het onderzoek nog niet bekend zijn, dus ook niet of er noodzaak is voor acties om de omgeving beter te beschermen, is luchtkwaliteit als **neutraal** beoordeeld.
- › Het advies is het lopende onderzoek en de daaruit volgende aanbevelingen af te wachten en op basis van die informatie te beoordelen of er maatregelen luchtkwaliteit moeten worden doorgevoerd.

*Reactie Defensie*

We wachten de uitkomsten van het lopende onderzoek af.

Bladzijde 27

- › Binnen het kader van de aanvraag voor een vergunning op basis van de Wnb is aangetoond dat het beschermingsniveau van de natuur voldoende is voor de beoogde situatie, zoals omschreven in de vergunning met kenmerk DGVLG/ 22027598. Daarmee voldoet de Vliegbasis Leeuwarden aan de criteria uit het relevante wettelijke kader en wordt het onderwerp natuur als **goed** beoordeeld.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 29

- › Recent heeft Vliegbasis Leeuwarden een vergunning Wet natuurbescherming project militaire activiteiten Vliegbasis Leeuwarden ontvangen (30 januari 2022). Opgemerkt wordt dat er nog wel beroep tegen het definitieve besluit kan worden ingediend en het besluit daarom nog niet onherroepelijk is. Vooralsnog hebben we stikstofdepositie als **goed** beoordeeld.
- › Vraagpunt bij deze vergunning is waarom de referentie niet op dezelfde basis is berekend als de Ke-geluidszone (alleen F-16's), wellicht kan hier nog inzicht in worden gegeven.

*Reactie Defensie*

Het vliegverkeer is in de referentiesituatie het verkeer zoals dat op basis van het Luchthavenbesluit 2013 is toegestaan. Het militair verkeer in de referentiesituatie komt overeen met het vliegverkeer waarop de 35 Ke geluidzone is gebaseerd. Aangezien ook beperkt recreatief burgerluchtverkeer en verkeer voor spoedeisende hulpverlening en voor de uitoefening van politietaken is toegestaan, is ook dit verkeer onderdeel van de referentiesituatie.

Bladzijde 32

- › De huidige beschermingsgebieden sluiten niet aan bij de praktijk, dit is zichtbaar aan de grote verschillen tussen de handhavingscontouren en de geluidszone. Hierdoor worden gebieden onnodig beperkt, anderzijds lijdt dat tot meer bescherming voor de omgeving (dan nodig). Ondanks dat het beschermingsniveau goed is, is het punt ruimtelijke ordening als **neutraal** beoordeeld omdat het zinvol is hier in de toekomst wat aan te doen.
- › Voor een nieuw LHB is het aan te bevelen van een actuelere verkeerssamenstelling uit te gaan, waardoor de beschermingsgebieden voor geluid beter aansluiten bij de praktijk.

*Reactie Defensie*

Tijdens een bijeenkomst met vertegenwoordigers van de COVMs over de overgang van Ke naar Lden, op 19 september jl. is toegezegd dat met de COVM Leeuwarden wordt besproken of Menaam en Wyns buiten de Lden-contour die de wettelijke zonering vormt (nu de 35 Ke contour) kunnen worden gehouden. Uitgangspunt hierbij is dat dit alleen het geval zal zijn indien dit kan zonder verlies van operationele ruimte voor Defensie.

Bladzijde 33

- › Om te bepalen of gehoorschade optreedt zullen er metingen moeten worden uitgevoerd. Om die reden is het onderwerp gehoorschade als **neutraal** beoordeeld.

*Reactie Defensie*

Ook hiervoor zal in overleg met de gemeente Leeuwarden worden bekeken of dit in een onderzoek kan worden betrokken.

Bladzijde 34

- › De RIVM-onderzoeken naar de langetermijneffecten voor fijnstof lopen nog, het is aan te bevelen de nieuwe inzichten daaruit te relateren aan de situatie rond Leeuwarden. Het onderwerp effecten fijnstof op gezondheid is daarom als **neutraal** beoordeeld.

*Reactie Defensie*

Als de RIVM-onderzoeken nieuwe inzichten opleveren die ook voor de beoordeling van de situatie rondom vliegbasis Leeuwarden relevant kunnen zijn, dan zal Defensie daar gebruik van maken.

Bladzijde 35

- › Het door de GGD Fryslân uitgevoerde onderzoek treft geen negatieve effecten aan op het aantal gevallen met kanker ten gevolge van de Vliegbasis Leeuwarden. Daarom is het onderwerp kankergevallen als **goed** beoordeeld.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 36

- › Voor het milieuaspect water zijn tot op heden geen problemen geconstateerd en er is geen reden om aan te nemen dat er effecten op de omgeving zijn. Het aspect water wordt daarom als **goed** beoordeeld.
- › Er zijn geen maatregelen nodig.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 39

- › Defensie is op het punt van geluidsmetingen als een goede buur opgetreden door de omgeving van een geluidsmetsysteem te voorzien en de omgeving de volledige vrijheid in het gebruik van de informatie uit het systeem te geven. Om die reden is het onderwerp geluidsmetnet als **goed** beoordeeld.
- › Er is geen noodzaak tot aanvullende maatregelen.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 41

- › Er wordt bij Leeuwarden geen gebruik gemaakt van een dosis-effectrelatie, dit is vanuit de wetgeving ook geen noodzaak. Daarom is het aspect dosis-effectrelatie als **goed** beoordeeld.
- › Er is ook geen directe noodzaak voor maatregelen. Wellicht als in de toekomst gebruik gaat worden gemaakt van een dosis-effectrelatie, is het aan te raden om te toetsen of de bestaande relaties wel toepasbaar zijn voor militair verkeer. Dit is echter niet specifiek voor Leeuwarden, echter voor alle militaire luchtvaartterreinen.

*Reactie Defensie*

Geen opmerkingen.

Bladzijde 42

- › Defensie handelt conform de relevante wettelijke kaders wat betreft het verstrekken van (milieu gerelateerde) gegevens militaire toestellen. Daarom is het onderwerp informatie als **goed** beoordeeld.
- › Om het draagvlak voor de activiteiten op Vliegbasis Leeuwarden te vergroten adviseren wij de COVM Leeuwarden te overwegen om een onafhankelijke partij, met de vereiste certificaten, in te schakelen voor een contra-expertise op geclassificeerde input gegevens van Defensie.

*Reactie Defensie*

Dit advies is gericht aan de COVM. Afhankelijk van de wens van de COVM zal Defensie personen die over de juiste screening beschikken voor een contra-expertise toegang verlenen tot de bedoelde gegevens.

Bladzijde 45

- › Op dit moment loopt het overgangsproces nog. Er kan daarom nog niet beoordeeld worden of het proces correct is uitgevoerd. De beoordeling is daarom **neutraal**.
- › Geadviseerd wordt door onafhankelijke geluidsspecialisten te laten beoordelen of de overgang op basis van gelijkwaardige bescherming is.

*Reactie Defensie*

Het NLR stelt het rekenvoorschrift voor de geluidbelasting in Lden op. Dit rekenvoorschrift is eind 2022/begin 2023 gereed. Defensie organiseert in de eerste maanden van 2023 een bijeenkomst voor vertegenwoordigers COVM en desgewenst hun externe deskundige adviseurs. Dan zal blijken of er nog steeds behoefte is aan deze onafhankelijke beoordeling. Zo ja, dan zal Defensie daartoe gelegenheid bieden.

Bladzijde 47

- › Defensie werkt actief aan de energietransitie ten behoeve van het klimaat. Daarom is dit als **goed** beoordeeld.
- › Wij adviseren om bij een volgende m.e.r.-procedure het onderwerp klimaat expliciet mee te nemen in de besluitvorming.

*Reactie Defensie*

Defensie neemt dit advies over.